

Istina je i to da je čovjek norma moralnosti, ali ako ostanemo na tome širom otvaramo vrata da sebi dopustimo koješta. Pisac, želeći ostati dosljedan svojoj metodi, nije ni mogao ići dalje, ali ako je etika filozofska znanost, treba tražiti zadnje uzroke, posljednju normu. — Čovjeka možemo prihvatiti kao bližu, ali ne kao vrhovnu normu moralnosti. Vrhovnu i zadnju normu možemo naći samo u Bogu.

Za potpuni moralni čin traži se tolika sloboda i samosvijest da to prelazi ljudske mogućnosti, što i sam pisac priznaje (89). Čovjek je determiniran svojom ograničenošću i ne može postići slobodu koju pisac traži. Nadalje, ako moralni čini konstituiraju osobu, ostaje sumnja da li su djeca i luđaci uopće ljudi i osobe. Pisac to sigurno nije mislio, ali je to kao i neke druge stvari pre naglasio i tako se može krivo shvatiti.

Nadamo se da će knjiga ipak doprinijeti širenju humanizma; tu joj je svrhu pisac i namijenio.

DRAMA I VELIČINA TEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA

(Carlo Molari, *La fede e il suo linguaggio*, Cittadella editrice, Asiz, 1972)

Ratko Perić

Danas je gotovo nemoguće sjesti i pisati knjigu. I oni ponajveći bogoslovci u Crkvi ponajviše uvezuju svoje zbirke s pomoću svojih već objelodanjenih članaka i predavanja. Za skupljeno gradivo, najrazličitije ruke, složeno po nekom kriteriju, nađe se po mogućnosti što kraći naslov koji obuhvaća svu unutarnju sadržajnost djela. Budući da se nalazimo u uzavrelim vremenima u kojima se vidi, doživljava i kaže da su mnoge religiozne realnosti ugrožene, osobito oni vjekovni temeljni pojmovi kao što su Crkva, vjera, evanđelje, sakramenti, uskrnuće, kršćanstvo i sl., danas se malo gdje može naći na bogoslovski spis koji već u svom natpisu ne bi imao jednu od takvih riječi.

Knjiga *La fede e il suo linguaggio* (Vjera i njezin izričaj), koju je objavio talijanski teolog C. Molari, profesor dogmatike na papinskom sveučilištu Urbaniana u Rimu, obilježena je takvim pečatom. U ovim teološkim ogledima koji su »nastali u različitim trenucima, ali svi pripadaju jednom jedinstvenom duhovnom razdoblju« (6), očituju se također i oni najzapaženiji uspjesi ovog uvaženog teologa.

Glavnina prijepornih pitanja knjige zgusnula se u naporu da se odredi važnost sadašnjeg iskustva vjere, istakne korist raščlambe tog iskustva i s tim u vezi opravda potreba za dubljim istraživanjem vjerskih istina i njihovim presvlačenjem iz starodrevne uniforme u suvremene formule. Bit se knjige nalazi u ovoj dilemi: činjenica je da se ne možemo »pričvrstiti uz starinske izražaje da izlažemo i očuvamo vjeru u novome svijetu«. Ali s druge strane »u traženju novih potrebitih formulacija može se izdati jezgra primljene baštine« (179—180). Po kojim se dakle pravilima i putovima možemo izvući iz tog teološkog škripca, pretačući objavljenu istinu u moderni rječnik svake uljudbe i svakog prostornog dijela svijeta, da se ne povrijedi unutarnja vrijednost Objave? Čini se da u ovom nastojanju usklađenja tih dvaju zahtjeva leži sav današnji potres i ponos svakog ozbiljnijeg teološkog pothvata. Pokušaji odredbe i odjelidbe božanske srčike od ljudske ljuske poduzimali su se u svim presudnim prijelomnicama povijesti kad su se nadilazile stare i uvodile nove metode prenošenja Božje Riječi dotičnim naraštajima. Nekad je to bila: najprije obično nezakonita, zatim ozakonjena metoda; pisac ih nabraja nekoliko (154): simbolična, alegorijska, dijalektičko-logička za vrijeme skolastike, apologetska itd. Danas se govori o egzistencijalnoj odnosno dija-

loškoj. Svakom teološkom izučavatelju prošlosti poznato je koliko je trebalo muke i gromoglasne buke podnijeti, osuda i potjernica doživjeti, tinte i znoja proliti protiv određenih teoloških krugova i izražaja da bi se, nakon desetljeća ili stoljeća, situacija smirila te mnoge prijašnje teološke i spoznajne stečevine utkale u konačnu redakciju i definiciju.

Autor je, uz pomoć rezultata suvremene teološke znanosti kao i iz vlastitog doživljavanja, uspio izraditi nekoliko uspješnih i uvjerljivih postavki i članaka u kojima se obrađuje: problematika teološkog jezika, načela za hermeneutiku učiteljstva, utjecaj kulturne prekretnice na teološku metodu, sloboda istraživanja, prericanja i razglašivanja vjere, itd.

Određena iskustva (12—22) nametnula su potrebu za novim iznošenjem vječnih istina koja se očituju prije svega u *neučinkovitosti* nekih *sadašnjih formulacija* naslijeđenih iz prijašnjih razdoblja, koje današnjem čovjeku malo ili ništa ne govore. Uz to se također navodi *promjenjivost formulacije*, ne samo one teološke nego i magisterijalne. Svako naime vrijeme ima svoje nesporazume proistekle iz novih izuma i promjena. Ako igdje vrijedi ona riječ vetera novo modo, onda je to *istina* koja ne može ostarjeti, već uvijek ostaje ista, makar uzela na se najrazličitije vanjske oblike. I napokon tim činjenicama valja priključiti *uzorak biblijske hermeneutike*. Kao što je na biblijskom polju učinjena neka vrsta revolucije, tamo od prošlog stoljeća, uvođenjem književnih rodova i reinterpretacijom svetopisamskih knjiga, njihova okoliša, svrhe i autora, dakle u novom prosudbenom pristupu Bibliji uopće, tako se na sličan (kritički) način nastoji pristupiti učiteljskim tekstovima i formulacijama u duhu dubokog i iskrenog poštovanja prema Crkvi. Moglo bi se pripomenuti da se u ovom slučaju primjećuje mnogo manje revolucionarnosti kad se zna da je, recimo, na europskom Zapadu »hermeneutička praksa pravnika na odlučujući način utjecala na teološki stil tumačenja učiteljstva« (71).

Vanjski činitelji koji ubrzavaju neodgodivost novih vremenima sukladnih izraza vjere najviše se očituju u današnjim *prirodnim spoznajama* i u *antropologizaciji kulture* (31—35). U ovom zaokretu s teoloških tračnica na antropološke, kultura ne znači niz pojmova već cjelovitost iskustava, običaja, navika i mišljenja. To znači da se u reformuliranju ne radi o isključivo terminološkom poimanju već o zbiljskom usađivanju vjerskih istina u tlo svake kulture. A takva se izvedba ravna po zakonu inkarnacije. Naime: Riječ Božja može biti shvaćena i iznažena samo tako da se obuče u odijelo čovjeku pristupačno. To je ujedno njezina kenozis, osiromašenje koje u sebi sadrži dva momenta: *događaj* i *opis*. Od toga je sastavljena povijest spasenja. Po obrnutom procesu, tj. prelazeći od formule (opisa) na događaj a od događaja na misterij ostvaruje se proslavljenje Riječi. Upravo u tom postupku sastoji se teološki rad: ne ide se za tim da se, samo odredi što se mislilo, pisalo i živjelo, već još više — želi se govoriti neizgovoreno, pospješiti Riječ da oda svoje duboko skriveno značenje. Na osnovi tih teoloških pretpostavki Molari iznosi (42—58) nekoliko tematskih zadataka i principa koji bi se morali imati u svijesti pri novom poslu.

»Teološka formula koja kao takva izražava apsolutni horizont jedne ljudske situacije, značajna je samo utoliko ukoliko ostaje povezana sa životnim iskustvom iz kojeg je potekla«. Stoga »kad se kulturni horizont mijenja, upotreba novog teološkog rječnika apsolutno je potrebna«. Pri tome je neobično važno da »teologija mora očuvati bit Objave, dok se može osloboditi ruha koje je formula uzimala na se u raznim povijesnim razdobljima«. Možda nikada nije došla na površinu u tako jasnu svjetlu ova razdužba između sadržaja i načina izražaja istine kao danas. To je razlog da se »svaka formula mora predstaviti s uvjerenjem vlastite nedostatnosti da u potpunosti izrazi misterij, i prema tome s potrebnom vlastitog nadilaženja same sebe«. Lingvistička točnost neke formule postoji kad »izražava misterij u skladu s kulturnim strukturama kojima se služi«. A da bi se »istina neke formule mogla cjelovito očitovati, potrebno je staviti u odnos s prethodnim istinama«, jer »suodnos iz-

među različitim formula u vezi s istim misterijem nije isključivo logičan, nego životan».

S takvim teološkim zasadama mogla bi se izbjeći opasnost relativizma (sve je promjenjivo i lingvistički nestalno, stoga uvijek mijenjati) i apsolutizma (poistovjećivanje vjere s vlastitim načinom mišljenja), imajući isto tako u vidu neka temeljna mjerila životnog karaktera. U prvom redu *osjetljivost na djelovanje Duha Svetoga*. Jer, ako naše riječi ne odzvanjaju svjedočanstvom Duha (usp. Dj. 5, 32), isprazne su i lažne. Osim toga, neophodno je potrebno *proživljavati vjeru* ako se hoće o njoj govoriti, i konačno biti *osjetljiv na vanjske znake vremena* u kojima se mičemo (59—65). Razumljivo je da je u tome teologija, ukoliko je istraživanje, podvrgnuta riziku, jer može donijeti pogrešne ishode. To ipak ne znači da stoga treba onemogućivati slobodu proučavanja. Dapače, takvo istraživanje ne može biti bez stanovitog razglašivanja i među stručnim i popularnim čitateljstvom da bi se upravo mogla provjeriti istinitost ili neistinitost tumačenja. Crkveno učiteljstvo, s trostrukim obilježjem (142—148), mora biti u funkciji *slušanja Duha Svetoga* i glasova svijeta; u razabiranju pravih i dobrih elemenata dolazili bilo s koje strane; u pokazivanju svoje odlučnosti u obrani sigurnih objavljenih stvari, a svjesno ograničenosti svoje ovlasti i mjerodavnosti u ostalim područjima. Takav bi senzibilitet trebala posebno njegovati tzv. »birokracija istine (biskupske kurije, nadzorni organi, središnji uredi nauke, itd), koja je, u službi apostolske karizme, pokazala da se lako nađe u napasti autoritarizma« (181). Magisterij bi, nadalje, morao *poticati na djelovanje* i istraživanje, jer oznaka dobra pastira nije u tome da neprestano drži svoje stado na ogoljenim plandovalištima kad ima novih netaknutih pašnjaka na koje bi ga mogao povesti. I napokon uloga je učiteljstva u tome da uspoređuje i *sučeljuje* suvremeno proživljavanje vjere sa svim *povijesnim i zemljopisnim* iskustvima Crkve.

Kršćanstvo nosi poruku spasenja usmjerenu svim ljudima. U tom smislu Krist je upotrijebio parabolu soli i kvasca. Da bi prijesno tijesto svijeta uskislilo, potrebno je da se evanđeoski previrnik razlije po cijeloj masi. Dužnost je kršćanstva ucjepljivati se u ovaj svijet i potom se lučiti od njega u onoj mjeri u kojoj se povijest mijenja, razvija i oblikuje da bi svakom dobu moglo odgovoriti svojim duhom. Zato se ono nalazi u trajnom pokretu »uronjavanja i izronjavanja, utjelovljenja i odvojenja« (193). Mora izgubiti svoj identitet da bi ga ponovno steklo na novi način. Zakon života! A ono po čemu se kršćanstvo razlikuje od drugih religioznih i spoznajnih sustava jest Krist Gospodin kao navještaj ljudskog spasenja, »sakramentalno sjećanje na Isusa iz Nazareta« (197).

U raspravama o odnosu između vjere i religije, i u misaonim osvrtima na suvremeno religiozno iskustvo (200—244) isprepliće se mnoštvo zanimljivih i značajnih opažanja, vrednovanja, spoznaja, razlika, poteškoća i odgovora koji se čitaju s užitkom i korišću. Članak o lokalnoj Crkvi (245—268) vrijedan je doprinos tzv. »mikroekleziologiji«. Spomenimo razliku koju autor sugerira s obzirom na lokalnu i partikularnu Crkvu (246). U koncilskim se naime dokumentima ova dva pojma upotrebljavaju bez razlučivanja. Lokalna ili mjesna Crkva odnosi se na specifičan način postojanja Crkve u svijetu i odgovarala bi pojmu opće Crkve koja sadrži sva sredstva spasenja. Partikularna ili pokrajinska Crkva bila bi dio opće Crkve shvaćene u područnom smislu.

U dodatku knjige iznesene su dvije pribilježke: o potrebi »lokalne« teologije i o riječi Božjoj u zajednici. Sustavni popis od oko osamdesetak važnijih teoloških natuknica obrađenih u knjizi omogućuje čitatelju lako i brzo snalaženje. Na više stranica naših časopisa spominjala se i usputno i opširno tema o kojoj je ovdje riječ. To je, može se reći, danas jasna stvar i prihvaćena u načelu čak i od onih koji stoički stoje *dum voluitur orbis*. Međutim, čim se pokuša nešto konkretno poduzeti, odmah se nekima diže krvni tlak i ježi kosa na glavi. U drugim Crkvama možda još više. I Molari je sigurno svjestan te činjenice, i tu i tamo, škrto i pridržajno navodi neke današnje primjere gdje bi stare objavljene istine morale zazvučati u obnovljenu izrazu. Valja također i ovdje primijetiti da se takvi pothvati ne mogu baciti na leđa pojedincima, makar i teološkim divovima, budući da novi znanstveni podaci i današnja razbuktala tehnika i kultura zahtijevaju suradničku teološku ekipu

nacionalnog ili internacionalnog opsega. Unatoč tome, dok na Zapadu teolozi, i pojedinačno i skupno, plivaju u novim vodama — što dublje, to opasnije! — na našim stranama, čini se, mnogi plivači tek se, krzmajući, pripremaju na skok: more hvale, a drže se obale. Nas dođuše biju drukčije vjetrine, ali to ipak ne bi trebalo usporevati teološko ronjenje.

Jedna od značajki Molarijeve knjige jest i u tome što je autor svojom novošću, izazovom i poletnošću pravi razbijač konzervativne usidrenosti i prividne sigurnosti u opetovanju već stotinu puta opetovanih ljudskih riječi. Svojim člancima donio je novo iskustvo stečeno na stazama života, a ne na izoliranom teološkom olimpu. Istina, s takvim smo radovima u predvorjima moderne teologije, ali je isto tako istina da se ne može ući u teološki »čardak« ako se prije nije ušlo na glavnu »kapiju«.

Iako se pisac ponavlja, osobito u onim najinteresantnijim tezama, jer se radi o istom predmetu pred različitim slušateljstvom, to ipak nimalo ne umanjuje čitalačko zanimanje, jer to čini uvijek u novom svjetlu i s novim teološkim naglaskom. Stil je vrlo elastičan i tečan, jezik razumljiv i pristupačan i širem općinstvu. Pisac je time pokazao da dobri teolozi ne pišu jedni drugima već svima, cijeloj Crkvi. Na taj je način i sam praktično ostvario ono za što se neumorno zalaže na svojim stranicama.

»POVIJEST KATOLIČKE CRKVE MEĐU HRVATIMA«

Dr. J. Buturac — Dr. A. Ivandića, Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima, izdalo Hrv. knjiž. društvo sv. Cirila i Metoda (Zagreb 1973), str. 380, 16. listova fotosa i 5 karata.

Slavko Kovačić

Autori ove knjige prihvatili su se neobično teška posla: sažeto i pristupačno, a ujedno znanstveno, prikazati cjelokupnu povijest Katoličke Crkve među Hrvatima. Najveća je poteškoća u tome, kako ističu u predgovoru, što je naša povijest, i crkvena i opća, do sada premalo istražena. Oni koju su slušali predavanja prof. Buturca na Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu prije desetak godina sjećat će se, kako je on više puta naglašavao, da je nemoguće dati zadovoljavajuću sintezu naše domaće crkvene povijesti sve dotle, dok se ne napiše znatan broj monografija s toga područja. U posljednjem desetljeću napisano je više takvih monografija. Spomenimo samo Ostojićeve *Benediktince* i četiri knjige niza *Analecta Croatica christiana* Kršćanske sadašnjosti.

Uza sve to mnoga važna pitanja još uvijek su neistražena, a neka nisu obrađena prema zahtjevima suvremene povijesne znanosti, pa je spomenuta praznina i danas velika. Kako to onda, da se prof. Buturac zajedno sa svojim nasljednikom na katedri hrvatske crkvene povijesti dao na pisanje ove knjige? Bez sumnje potakla ih je na to neodgodiva potreba sintetičkog prikaza. pa koliko god — radi spomenutih razloga — bio zasad nesavršen. Sličan pokušaj profesora Draganovića i Buturca objavio je isti izdavač prije tri-desetak godina (K. Draganović — J. Buturac, *Povijest Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 1944). Ako se usporedi sa sadašnjom, bila je to mnogo neuglednija knjiga (bez slikovnog priloga, na lošijem papiru, sa sitnijim tiskom, manjeg formata i više nego dvostruko manjeg opsega: 160. prema 380. str!). Novu knjigu osim likovnog priloga obogaćuje pet preglednih karata (Na četvrttoj se potkrala pogreška: između splitske nadbiskupije i šibenske biskupije granica je označena debljom crtom kao između dvije različite crkvene pokrajine!) kao i razni prilozi na kraju knjige (pregledi, popisi i kazala). Tekst je knjige proširen, posuveređen prema novijim rezultatima povijesne znanosti i obogaćen novim naslovima (kao nove dijelove spomenimo kratki uvod, po-